

ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN

TRẦN THỊ MINH HƯƠNG

SỰ THAY ĐỔI QUAN NIỆM VỀ CON NGƯỜI
QUA HÌNH TƯỢNG NGƯỜI LÍNH
TRONG MỘT SỐ TIỂU THUYẾT VIỆT NAM
ĐẦU THỜI KỲ ĐỔI MỚI

LUẬN VĂN THẠC SĨ

Chuyên ngành: Lí luận văn học

Hà Nội – 2015

ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN

TRẦN THỊ MINH HƯƠNG

SỰ THAY ĐỔI QUAN NIỆM VỀ CON NGƯỜI
QUA HÌNH TƯỢNG NGƯỜI LÍNH
TRONG MỘT SỐ TIỂU THUYẾT VIỆT NAM
ĐẦU THỜI KỲ ĐỔI MỚI

Luận văn Thạc sĩ chuyên ngành: Lí luận văn học

Mã số: 60220120

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC:

TS. NGUYỄN VĂN NAM

Hà Nội – 2015

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU.....	3
1. Lý do chọn đề tài.....	4
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề	6
3. Mục đích, đối tượng và phạm vi nghiên cứu.....	13
3.1. Mục đích	13
3.2. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	14
4. Phương pháp nghiên cứu	15
5. Cấu trúc luận văn	16
 Chương 1: SỰ VẬN ĐỘNG CỦA VĂN HỌC VIỆT NAM THỜI ĐỔI MỚI VÀ HÀNH TRÌNH SÁNG TẠO CỦA CÁC NHÀ VĂN VIẾT VỀ NGƯỜI LÍNH	17
1.1. Những chuyển biến của hoàn cảnh lịch sử - xã hội	17
1.1.1. Hoàn cảnh lịch sử - xã hội.....	17
1.1.2. Những chuyển biến về xã hội, văn hóa - tư tưởng	18
1.1.3. Nhu cầu đổi mới của văn học	20
1.2. Sự vận động của văn học thời kỳ đổi mới và sự thay đổi quan niệm về con người.....	20
1.2.1. Văn học trước 1975.....	21
1.2.2. Văn học từ 4/1975 đến 1985	23
1.2.3. Văn học thời kỳ đổi mới.....	25
1.2.3.1. Đổi mới quan niệm về sứ mệnh văn chương và quan niệm về nhà văn.....	26

1.2.3.2. <i>Đổi mới quan niệm về hiện thực và con người</i>	28
1.3. <i>Sáng tác của một số nhà văn tiêu biểu giai đoạn đổi mới trong đề tài chiến tranh và đời sống người lính</i>	29
1.3.1. <i>Con người và sự nghiệp</i>	30
1.3.2. <i>Giới thiệu sơ lược nội dung tác phẩm</i>	33

Chương 2: NHỮNG ĐẶC TRƯNG CƠ BẢN CỦA SỰ THAY ĐỔI QUAN NIỆM VỀ CON NGƯỜI QUA HÌNH TƯỢNG NGƯỜI LÍNH TRONG TIỂU THUYẾT ĐẦU THỜI KỲ ĐỔI MỚI	36
2.1. <i>Quan niệm về con người và hình tượng người lính trong tiểu thuyết</i>	36
2.1.1. <i>Quan niệm về con người và hình tượng người lính</i>	36
2.1.2. <i>Thể loại tiểu thuyết</i>	39
2.2. <i>Sự thay đổi quan niệm về con người qua hình tượng người lính</i>	40
2.2.1. <i>Con người được tiếp cận một cách toàn diện trong mọi hoàn cảnh</i>	40
2.2.1.1. <i>Con người hiện diện cả trong đời sống cộng đồng và đời sống cá nhân</i>	42
2.2.1.2. <i>Con người được khắc họa chân dung trong cả chiến tranh và hòa bình</i>	47
2.2.2. <i>Con người được nhìn một cách toàn diện, nhân bản</i>	52
2.2.2.1. <i>Con người với những nét tính cách phức tạp, mâu thuẫn, không hoàn hảo</i>	55
2.2.2.2. <i>Con người mang vẻ đẹp bình dị, đời thường</i>	64

Chương 3: NGHỆ THUẬT THỂ HIỆN NHÂN VẬT NGƯỜI LÍNH TRONG TIỂU THUYẾT THỜI KỲ ĐỔI MỚI	74
--	----

3.1. Xây dựng tính cách nhân vật	74
<i>3.1.1. Xây dựng quan hệ chặt chẽ giữa tính cách và hoàn cảnh</i>	74
<i>3.1.2. Xây dựng nhân vật có cá tính độc đáo, sắc nét</i>	77
<i>3.1.3. Điểm nhìn trần thuật</i>	81
3.2. Thời gian và không gian nghệ thuật	85
<i>3.2.1. Không gian đan xen giữa hiện thực và mộng ảo</i>	86
<i>3.2.2. Thời gian tuyến tính và xáo trộn</i>	90
3.3. Kết cấu đồng hiện và cốt truyện lồng	92
<i>3.3.1. Kết cấu đồng hiện theo “hai trình tự thời gian”</i>	94
<i>3.3.2. Kết cấu đồng hiện theo dòng ý thức</i>	95
3.4. Ngôn ngữ và giọng điệu	98
<i>3.4.1. Ngôn ngữ</i>	98
<i>3.4.2. Giọng điệu</i>	102
KẾT LUẬN	110
TÀI LIỆU THAM KHẢO	112

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Con người luôn là đề tài không vơi cạn của văn học và đích đến của văn học luôn hướng tới con người. Hình tượng con người trong văn học thể hiện quan niệm nhân sinh của tác giả, quan niệm về văn hóa, về cuộc đời, về các quy luật vĩnh cửu của cuộc sống. Hình tượng con người tập trung mọi giá trị tư tưởng cũng như nghệ thuật văn học. Tuy nhiên, cũng giống như sự biến thiên không ngừng của các chuẩn mực mỹ học trong lịch sử, quan niệm về con người trong văn học cũng thay đổi theo từng thời kỳ, thời đại. Mỗi thời đại có một quan niệm về con người lý tưởng riêng, cách hiểu và đánh giá con người riêng biệt, và khi một biến cố lịch sử đủ lớn làm biến chuyển tư tưởng thì quan niệm đó cũng không còn vững chãi nữa, mà lung lay và bị thay thế. Tìm hiểu sự thay đổi trong quan niệm về con người trong văn học qua các thời kỳ của một dân tộc có thể giúp cắt nghĩa được những biến chuyển trong quan niệm nhân sinh của dân tộc đó, phân tích sự thể hiện quan niệm con người không chỉ ở nội dung mà cả đặc trưng nghệ thuật, nâng cao mức độ đánh giá quan niệm con người trong văn học cả về chiều rộng và chiều sâu. Bên cạnh đó, khi đi sâu vào khai thác các khía cạnh trong việc thể hiện quan niệm về con người cho sẽ thấy sự phong phú, tiến bộ trong tư tưởng, văn hóa của một dân tộc, một thời đại cũng như những hạn chế cố hữu.

Quan niệm về con người của mỗi dân tộc qua từng thời kỳ đều thể hiện qua một hình tượng nhân vật văn học cụ thể, tiêu biểu. Với văn học Việt Nam, một nền văn học đã trải qua những năm tháng đấu tranh dựng nước và giữ nước, những năm tháng mà mưa bom, bão lửa trải rộng trên mọi vùng miền, hình tượng người lính trở thành một hình tượng tiêu biểu, điển hình, quy tụ những phẩm chất của thời đại và cũng thể hiện được những đặc điểm trong quan niệm của dân tộc về con người, nhất là trong và sau khi chiến tranh vừa kết thúc. Bước ra từ chiến

tranh, vẫn xuất hiện trong văn học với cây súng trên vai, nhưng sau năm 1975, nhất là từ mốc đổi mới văn học năm 1986, sự thể hiện hình tượng người lính đã có nhiều thay đổi, chuyển biến. Những thay đổi, chuyển biến này cho thấy ở tầm khái quát hơn sự chuyển biến về quan niệm con người, vì đây là hình tượng xuyên suốt cả một thời kỳ chiến đấu và duy trì tới thời kỳ đổi mới. Nhìn người lính ở các khía cạnh mới, các hoàn cảnh mới, đặt người lính vào những vai trò mới, đánh giá lại cả những huy hoàng và những mất mát của họ, văn học Việt Nam thời kỳ đổi mới đã nhìn lại, đánh giá lại và thay đổi quan niệm một chiều về con người.

Trong các thể loại văn học, tiểu thuyết là thể loại có sự linh hoạt và những ưu điểm nổi trội trong việc khắc họa cái nhìn cuộc sống so với các thể loại khác. Nếu như truyện ngắn chỉ đem tới cái nhìn về con người trong khoảnh khắc, trong một lát cắt, thì tiểu thuyết đem tới cái nhìn xuyên suốt mọi số phận, mọi cuộc đời, đưa con người vào một thế giới đa chiều rộng lớn, soi chiếu con người ở mọi góc nhìn, để thấy được cả những khoảng tối âm u nhất. Tìm hiểu sự thay đổi quan niệm về con người qua các tiểu thuyết tiêu biểu của một thời kỳ sẽ đem tới cái nhìn khái quát hơn các thể loại khác, cũng như có thể đánh giá một cách cụ thể và sâu sắc hơn sự thay đổi ấy ở các khía cạnh khác nhau, các bước thăng trầm cũng như so sánh được sự thay đổi ấy giữa các nhân vật một cách phong phú và đa dạng hơn. Tiểu thuyết là bức tranh cuộc sống hiện thực và đầy đặn nhất, đến với tiểu thuyết là đến với cuộc sống được khắc họa theo cả chiều rộng và chiều sâu.

Văn học Việt Nam thời kỳ đổi mới (lấy mốc năm 1986) được giảng dạy một cách phổ biến trong chương trình Ngữ văn tại các trường Trung học phổ thông, cao đẳng và đại học. Sự đổi mới thể hiện qua nhiều khía cạnh, nhiều vấn đề, trong đó sự đổi mới, thay đổi trong quan niệm về con người được quan tâm và nghiên cứu sâu rộng. Do vậy, đề tài *Sự thay đổi quan niệm về con người qua*

hình tượng người lính trong một số tiểu thuyết Việt Nam đầu thời kỳ đổi mới hy vọng sẽ đóng vai trò là một tài liệu tham khảo nêu lên những kiến giải tổng quát, những phân tích ở mức độ cụ thể về sự thay đổi trong quan niệm con người, giúp ích cho quá trình học tập cũng như nghiên cứu của học sinh, sinh viên.

Từ những lý do trên đây, người viết chọn nghiên cứu đề tài *Sự thay đổi quan niệm về con người qua hình tượng người lính trong một số tiểu thuyết Việt Nam đầu thời kỳ đổi mới*.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Sau chiến thắng mùa xuân năm 1975, lịch sử Việt Nam đã mở sang một trang hoàn toàn mới. Hòa bình lập lại trên mọi miền tổ quốc, đất nước bước vào giai đoạn phục hồi và phát triển. Sự thay đổi về kinh tế, xã hội đã dẫn tới sự thay đổi về tư tưởng, văn hóa, đòi hỏi văn học phải đáp ứng kịp thời và phù hợp. Trong hoàn cảnh đó, văn học không còn có thể khoác mãi chiếc áo ca ngợi hào hùng, chất sử thi lãng mạn dần khiến bức tranh văn chương nhàm chán và đơn điệu. Độc giả khẩn thiết mong chờ và đón nhận một nền văn học nhìn vào hiện thực, gắn với đời sống và đa chiều, đa màu hơn, nhà văn phải có ngòi bút thể sự, ngòi bút biết đào sâu, biết khám phá mọi mặt của tâm hồn con người. Sự thay đổi của văn học thể hiện rõ rệt nhất ở sự thay đổi trong quan niệm về con người – đặc biệt là qua một hình tượng đã xuyên suốt cả giai đoạn lịch sử đau thương trước đó – người lính cụ Hồ. Hàng loạt các tiểu thuyết ra đời, nhất là sau năm 1986, gây tiếng vang lớn khi nhìn lại cuộc chiến, nhìn lại quá khứ, khi đặt người lính vào hòa bình cũng như soi chiếu những góc khuất trong chiến tranh. Sự chuyển mình của văn học trong quan niệm về con người trở thành một đề tài được bàn luận sôi nổi qua các công trình nghiên cứu, các bài viết, các chuyên đề cũng như được giảng dạy và phân tích trong các chương trình phổ thông và đại học.

Trong “*Một vài suy nghĩ về con người trong văn xuôi thời kỳ đổi mới*” in ở *Tạp chí văn học số 9/2001*, Tôn Phương Lan đã so sánh sự thể hiện con người trong các tác phẩm văn học thời kỳ đổi mới với văn học giai đoạn trước đó (trước năm 1975) và khẳng định những đặc điểm mới và nổi bật trong sự thể hiện con người. Tác giả đánh giá con người đang được thông hiểu và nhìn nhận từ nhiều phía để được hiện lên như những gì vốn có.

Tác giả Nguyễn Văn Long trong nhiều bài viết đã khẳng định sự thay đổi của văn học Việt Nam thời kỳ đổi mới thể hiện rõ rệt qua sự đổi mới về quan niệm con người. Trong bài “*Về cách tiếp cận để đánh giá văn học Việt Nam sau Cách mạng tháng Tám*”, Nguyễn Văn Long đã nhận định những thay đổi to lớn của đời sống xã hội sau năm 1975, nhất là sau Đại hội Đảng năm 1986 đã dẫn tới sự thay đổi các thang chuẩn quan trọng khi nhìn nhận các giá trị cuộc sống. Con người thay vì một chiều như trước đây đã được mô tả trong “*tất cả tính đa dạng, đa chiều của nó*”. Trong một số bài viết khác, ông đã đề cập đến sự đa dạng của văn học thời kỳ đổi mới về đề tài, thể loại, các phong cách và khuynh hướng thẩm mỹ,... Ông cũng khái quát lên các đặc điểm quan trọng của văn xuôi thời kỳ đổi mới và khẳng định văn xuôi đã “*mở rộng quan niệm về hiện thực đi liền với đổi mới quan niệm nghệ thuật về con người*”. Ở một tầm khái quát hơn, trong cuốn sách *Văn học Việt Nam hiện đại tập II* do Nhà xuất bản Văn học phát hành, cùng với nhiều tác giả khác, tác giả Nguyễn Văn Long đã tổng hợp những nét diện mạo chung cũng như những đổi mới về cả tư tưởng và nghệ thuật của văn xuôi sau 1975 so với trước. Cuốn sách này đóng vai trò là một tài liệu học tập, nghiên cứu của sinh viên về văn học Việt Nam hiện đại.

Giáo sư Trần Đình Sử trong một số tham luận, bài viết thì khẳng định văn xuôi Việt Nam sau 1975 có nhiều đổi mới và cách tân để phù hợp với những yêu cầu đổi mới của thời đại. Ông gọi sự đổi mới này là “*một sự bùng nổ về ý thức cá tính nhằm lập lại thế cân bằng giữa ý thức cá nhân và ý thức cộng đồng. Sự tiến*

bộ của văn học là một quá trình không ngừng làm giàu mãi lên những phẩm chất mới, không ngừng khơi sâu, mở rộng thêm quan niệm về con người và hiện thực.”

Giáo sư Phan Cự Đệ trong các công trình có tính chất nghiên cứu tổng hợp như ***Tiểu thuyết Việt Nam hiện đại*** hay các bài viết trên các báo như “***Tiểu thuyết Việt Nam những năm đầu thời kỳ đổi mới***” đã đưa tới cái nhìn khái quát, đánh giá sự thay đổi trong cách thể hiện nhân vật của tiểu thuyết sau 1986 trên cả bình diện nội dung và nghệ thuật. Đặc biệt, tác giả đi sâu vào phân tích các tiểu thuyết tiêu biểu như ***Nỗi buồn chiến tranh***, ***Ấn mào dĩ vãng***, ***Thời xa vắng***,... để cho thấy sự cách tân mới mẻ được thể hiện cụ thể trong các tiểu thuyết này.

Trong tham luận “***Phác họa con người thời đại và nhân vật trong văn xuôi Việt Nam hiện đại***” tại Hội thảo khoa học ***Con người Việt Nam hôm nay và trách nhiệm của văn học nghệ thuật***, do Liên hiệp các Hội Văn học nghệ thuật Việt Nam tổ chức tại Hà Nội, ngày 20.8.2014, PGS.TS Nguyễn Ngọc Thiện đã phác họa hình ảnh con người thời đại qua các nhân vật văn xuôi Việt Nam thế kỷ XX. Nếu nửa đầu thế kỷ XX, nhân vật người nhà quê, người bình dân thành thị và người trí thức nghèo thể hiện cái nhìn về hiện thực, khơi lại các cuộc tranh luận “*văn học vị nghệ thuật*” hay “*văn học vị nhân sinh*” thì nhân vật giai đoạn 1945-1975 đem tới cái nhìn sử thi lãng mạn, hào hùng về hai cuộc chiến tranh của dân tộc. Bên cạnh đó, PGS.TS Nguyễn Ngọc Thiện ở nửa cuối tham luận cũng tập trung vào khái quát đặc điểm thể hiện hình ảnh con người qua các nhân vật công, nông, binh, trí thức mới và doanh nhân trong văn xuôi thời kỳ đổi mới. Phần này cho thấy những đánh giá về khuynh hướng đi sâu tìm tòi, thể hiện hình ảnh con người chân thực và gần với đời sống.

Trong hội thảo ***50 năm Văn học Việt Nam sau cách mạng Tháng Tám*** do khoa Ngữ Văn - Đại học Sư phạm, khoa Ngữ Văn - Đại học Tổng hợp cùng với trường viết văn Nguyễn Du và tạp chí Văn nghệ Quân đội phối hợp tổ chức tại